

Историјски институт
Зборник радова, књ. 26
Институт за стратегијска истраживања

**БАЛКАНСКИ РАТОВИ 1912/1913:
НОВА ВИЂЕЊА И ТУМАЧЕЊА**

Уредници

Срђан Рудић

Историјски институт

Миљан Милкић

Институт за стратегијска истраживања

Београд 2013.

Биљана ВУЧЕТИЋ

АМЕРИКАНЦИ О СРБИЈИ У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА*

Апстракт: Познато је да се „европски Оријент“, како су у Стејт департменту називали Балкан дуго налазио ван политичке сфере интереса Сједињених Америчких Држава. Почетком XX века влада САД се није директно мешала у догађаје на том простору. Овај рад је настао у тежњи да покаже како није било великих разлика у мишљењима америчких званичника и јавног мњења, односно штампе о догађајима везаним за балканске ратове. Рад је настао на основу докумената Стејт департамента, и утицајне штампе тога доба – часописа *Аутлук (The Outlook)* и водећих дневних новина – *Њујорк Тајмса (The New York Times)*.

Кључне речи: Сједињене Америчке Државе, Србија, балкански ратови, *Њујорк Тајмс*, Теодор Рузвелт, јавно мњење.

Интересовање америчке јавности за Балкан 1912. године изазвала је промена атмосфере у Стејт департменту. Наиме, Луис Ајнстин, амерички дипломата нижег ранга, забринут због дешавања у Европи, још годину дана пре почетка Првог балканског рата написао је писмо помоћнику Државног секретара, Хантингтону Вилсону, које је постало један од најзначајнијих документа из тог

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

периода.¹ Он је закључио да економски интереси не дозвољавају Сједињеним Америчким Државама да буду незаинтересоване за политичке догађаје у Европи. Увидео је да је Велика Британија допринела очувању баланса европских сила, али и да је најопаснија појава у Европи растући англо-германски антагонизам. Уколико би Немачка тријумфовала у тој борби, запретила би Америци и осталим народима света. Предложено је да Сједињене Америчке Државе обавезно узму активно учешће у европским пословима.²

Представници Стејт департмента на Блиском истоку и у Европи били су свесни експлозивности кризе, али нису саветовали нити предлагали било какву интервенцију своје државе. Изгледа да председник Вилијам Тафт није имао ништа против укључивања у посредовање међу зараћеним странама и такав став је пренео Турској, Србији и Бугарској преко посредника Семјуела Бертрона и уз помоћ амбасадора у Паризу и Цариграду, Мајрона Херика и Вилијама Рокхила.³ Према је Турска предузела озбиљнију иницијативу да замоли Тафта за посредовање, Стејт департамент је био изричито против, изузев у случају да на томе инсистирају свих шест европских сила, као и све зараћене стране. Деловало је да је Тафт осмислио план медијације пре него што су се тога латиле водеће европске силе, па до његовог спровођења никад није ни дошло.⁴

Други помоћник америчког државног секретара, Алви Ади, био је против америчког мешања у искључиво европске послове. Он је сматрао да би Европљани то могли искористити као изговор да се, на било какав наговештај немира на америчкој хемисфери, директно умешају у америчке интересе. Са њим се слагао и државни секретар Нокс, који је предочио председнику Тафту да Монроова доктрина подразумева да се САД држе подаље од европских послова, али и да се постарају да се Европа држи подаље од америчких.

Уочи избијања Балканског рата Хантингтон Вилсон, помоћник америчког Државног секретара Филандера Нокса, закључио је да су економски интереси у Турској предуслов пријатељства, али и да се прваци „доларске дипломатије“ неће устезати да искористе немире у Турској за остварење својих интереса.⁵ На самом почетку Балканског рата за америчког амбасадора у Цариграду постављен је Рокхил, који је добио инструкције да направи притисак на турске власти да

¹ Луис Ајнстин (Lewis Einstein), радио је у амбасадама у Константинопољу (од 1903. године, а од 1908. као отправник послова), Лондону, Паризу, као амбасадор у Костарики 1911, а од 1921. до 1930. био је амбасадор у Чехословачкој; Хантингтон Вилсон, (Huntington Wilson) помоћник Државног секретара САД (од 1909. до марта 1913. године).

² Текст овог меморандума је објављен под насловом *The United States and Anglo-German Rivalry*, *National Review*, vol. 60 (1913) 736–750.

³ С. Р. Бертрон (Samuel Reading Bertron, 1865–1938), њујоршки банкар, посредник у полуваничним преговорима на Балкану и у Русији.

⁴ W. C. Askew – J. F. Rippey, *The United States and Europe's Strife, 1908-1913*, *The Journal of Politics*, vol. 4, no. 1 (Feb. 1942) 76.

⁵ Филандер Чејс Нокс (Philander Chase Knox, 1853–1921) амерички правник и политичар, био је сенатор из Пенсилваније и Државни секретар од 1909. до 1913. године.

ратификују концесије за железницу и руде које је тражила компанија „Ottoman-American Development Company“.⁶ Када је државни секретар Нокс схватио да ће због политичке ситуације компанија повући депозит за склапање уговора о концесији послао је шефа Блискоисточног одељења Стејт департмента да покуша да их убеди да се предомисле, што овај није успео. Да је турски парламент ратификовао концесију до новембра 1911, америчка влада би једноставно била приморана да се укључи у политичка збивања у региону.

Амерички посланици у Цариграду (Рокхил) и Букурешту (Џексон) писали су Стејт департменту о могућности избијања рата на Балкану још од половине септембра 1912. године. Посебно су подржавали дипломатску акцију Великих сила да спрече рат.⁷ Српска влада није послала Вашингтону нотификацију о отпочињању рата, за разлику од бугарске која је редовно обавештавала посланика Џексона о турским ратним недељима. Амерички привредни кругови су били забринуте за пролаз кроз Дарданеле, па је председник послао у Цариград два бојна брода, која су се ипак задржала у Средоземном мору и нису се прикључила бродовима осталих Великих сила. Ади је наложио амбасадору Рокхилу да избегава да посредује међу балканским државама.⁸

Америчка јавност није остала ускраћена за информације о догађајима на Балкану у јесен 1912. године. Први коментари о заоштравању балканске кризе појавили су се у *Њујорк Тајмсу* 1. октобра 1912. године. Водећи њујоршки лист у то време је имао дневни тираж од преко 220.000 примерака.⁹ Лист је пренео извештај дописника из Лондона о забринутости великих сила због мобилизације Грчке, Бугарске и Србије. Велика Британија и Русија су покушавале да утичу на владу у Константинопољу да отпочне са спровођењем реформи и да обустави мобилизацију редифа. *Њујорк Тајмс* је пренео став енглеског јавног мњења да је ситуација на Балкану „изузетно озбиљна“.¹⁰ У Лондону се веровало да ће Аустроугарска морати да изврши мобилизацију у Босни, како би спречила српску војску да умаршира у „Новопазарски санџак“, који је део Старе Србије. Хронични нереди у Македонији и Албанији погоршали су односе балканских држава и Турске. Међутим, балканске државе су тежиле и за територијалним проширењем – Србија за Новопазарским санџаком, Бугарска за делом Македоније, Грчка за Критом, а Црна Гора је имала планове у Албанији.¹¹

⁶ Вилијам Рокхил (William Woodville Rockhill 1854–1914), посланик САД у Грчкој од 1897. до 1899, Румунији од 1897. до 1899, Србији од 1897. до 1899; Кини од 1905. до 1909. Амбасадор САД у Русији био је од 1909. до 1911. и Турској од 1911. до 1913. године.

⁷ В. Поповић, *Prvi balkanski rat i Sjedinjene Američke Države*, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* 3 (1964) 361–390.

⁸ W. C. Askew – J. F. Rippey, *нав. дело*, 73.

⁹ Њујорк Тајмс је 1912. имао тираж од 225.392 примерка; E. H. Davies, *History of The New York Times 1851–1921*, New York 1921, 306.

¹⁰ *Greece, Bulgaria, Serbia Mobilize*, *The New York Times* (October 1, 1912).

¹¹ *Feverish Preparations*, *The New York Times* (October 2, 1912).

Тајмсов дописник из Цариграда је извештавао да је Порта наредила делимичну мобилизацију и да је обустављен транспорт робе преко територије балканских држава, као и да је одбијен захтев Србије за превозом муниције преко турске границе.¹² *Њујорк Тајмс* је 3. октобра 1912. анализирао ситуацију на Балкану, која је „последница рата Италије и Турске“. Наиме, балканске државе почеле су да се приближавају услед заједничке опасности од Турске и Аустрије, која је настојала да ојача положај Турака на Балкну.¹³

У *Њујорк Тајмсу* је 6. октобра 1912. објављена изјава српског премијера Пашића, коју је телеграфски послао уреднику њујоршког листа: „Имајући на уму жалосно стање хришћана у Турској, Србија захтева увођење реформи у Старој Србији, које су формулисане у Члану 23. Берлинског уговора, последњег међународног уговора по ком се треба руководити ситуација на Балкану“, писао је Пашић.¹⁴ Српски премијер се осврнуо и на становништво Старе Србије од преко милион душа, међу којима је 700.000 Срба и 350.000 Албанаца, од којих су, пак, више од половина Срби који су присиљени да постану Албанци током протеклих четрдесет година. Србија и остале балканске државе, наводило се у Пашићевој изјави, немају жељу за територијалним проширењем, већ само за увођењем институција које су предвиђене Берлинским уговором, а досад нису никада спроведене. У истом броју објављен је и извештај из Београда у ком се преносио говор краља Петра пред Скупштином. Српски краљ је био изненађен што је, уместо очекиваних реформи, у Турској наступила мобилизација на граници, па је Србија била принуђена да одговори истом мером ради очувања безбедности и мира на Балкану, у сарадњи са другим хришћанским балканским државама.¹⁵

Најбољу анализу тренутног стања на Балкану дао је један од чланова уредништва њујоршког *Тајмса*, Волтер Литлфилд, који је пратио стање у Европи.¹⁶ Литлфилд се слагао са мишљењем европских новинара да се, када вести у Европи постану досадне, увек може наћи неки рат на Балкану. Посматрајући ствари кроз призму европске дипломатије, увидео је да се Русија залаже за стварање конфедерације словенских држава и Грчке, преко којих би имала директан пролаз ка лукама на југоистоку. Насупрот је стајала Аустрија, која је имала циљ да искористи сукоб и прошири се на словенске територије на југу, баш као што је учинила са Босном и Херцеговином неколико година раније. Русија је радила на томе да ојача балканске краљевине, како би ослабила Турску,

¹² *Servian Demand Rejected*, The New York Times (October 2, 1912).

¹³ *How the Crisis Originated*, The New York Times (October 3, 1912).

¹⁴ *Balkan States Press Demands*, The New York Times (October 6, 1912). Српски премијер је потписан као П. Пашић.

¹⁵ *Servia's King Belligerent. Tells the Skupshtina It Is Time to Establish Peace*, The New York Times (October 6, 1912).

¹⁶ Волтер Литлфилд (Walter Littlefield, 1867–1948), аутор и новинар. После завршених студија на Харварду радио је за најпознатије њујоршке новине, а за *Њујорк Тајмс* од 1897. године. Важио је за ауторитет за случај Драјфус и италијанску мафију. Након Првог светског рата био је одликован од стране Румуније, Италије и Црне Горе.

а Аустрија је застрашивала балканске државе трудећи се да ојача положај Турске. Многи Срби, Бугари и Грци приморани су да живе у Македонији под турском влашћу, која својим житељима упорно намеће отоманизацију. Уколико би Аустрија желела да интервенише против Србије, наишла би на незгодан терен, јер је штите природне границе, планине и реке. Црна Гора је планинска област а њени становници су чувени ратници, потомци српских племића. Савезницима ће се вероватно придружити Албанци, процењивао је Литлфилд, које Турци никада нису успели да покоре и који се противе жестокој отоманизацији. Претпостављао је да Грчка неће учествовати у копненим операцијама. За предстојећи сукоб Литлфилд је делимично кривио велике силе, које су због сопствених супротстављених интереса занемариле потребу да присиле Турску да спроведе реформе у европским вилајетима.¹⁷

Из Беча је 11. октобра упућен телеграм *Њујорк Тајмс* у ком је стајало да су сви аустријски официри из армијских корпуса у Сарајеву и Дубровнику позвани на дужност, јер су три српске дивизије пребачене у Софију како би учествовале у операцијама против турске војске у Једрену.¹⁸ Вест није имала пратећи коментар. У тексту „Финансије Србије“ од 13. октобра, *Тајмс* је пренео детаљан извештај британског министра сер Ралфа Пецета о буџету и могућностима Србије за зајам. У извештају је стајало да је јавни приход Србије за 1912. процењен на 26.152.940 долара. Набројани су и српски зајмови, почевши од лутријског из 1881, преко монополског из 1902. до зајма за наоружање из 1909. године, уз помоћ кога је опремила војску најмодернијим наоружањем. Србија је описана као земља у којој живи 2.750 000 становника, међу којима 153.560 Румуна, 20.020 Чеха, 11.780 Турака, 3.492 Јевреја и 2.200 Албанаца.¹⁹

У специјалном извештају из Лондона, *Њујорк Тајмс* је објавио да је три хиљаде турских војника прешло границу са Србијом код Ристовца, након што је одбијена српска нота којом се захтевала демобилизација турске војске.²⁰ *Њујорк Тајмс* је пренео вест о великом турском поразу код Куманова, као и о паду Скопља.²¹ Специјални извештач јавио је 29. октобра из Лондона да на европској сцени влада велика нервоза поводом телеграма честитки који је руски цар упутио српском краљу поводом победа у Македонији. Извештач је претпоставио да ће се у Бечу ова вест дочекати као алармантна демонстрација. „Територијалне

¹⁷ W. Littlefield, *Great Powers to Blame for Balkan Demonstration*, The New York Times (October 6, 1912).

¹⁸ Half Serbia's Army to Join Bulgarians. Vienna Hears of Impending Junction of Forces to Attack Adrianople, The New York Times (October 12, 1912). Занимљиво је и да се у америчким новинским текстовима пише о Аустрији, а не о Аустроугарској.

¹⁹ *Servia's Finances*, The New York Times (October 13, 1912). Однос франка и долара износио је око 5:1.

²⁰ *Tushi Captured With 3,000 Turks. City Surrendered to the Montenegrins / Turkish Troops Invade Serbia*, The New York Times (October 15, 1912).

²¹ *Turks Retreating to Uskub. Said to Have Lost 5,000 Men in Desperate Fights at Kumanova*, The New York Times (October 26, 1912); *Servia Celebrates Victories*, The New York Times (October 28, 1912).

амбиције Србије, сада већ отворено признате, представљају главну опасност у односима великих сила. Аустрија неће толерисати промену равнотеже снага. Царевим телеграмом којим честита Србима, Русија их практично одобрава и похваљује. “У вестима које су стизале у Лондон из Беча, сматрало се да, пошто је нарушен *status quo*, сада све зависи од понашања Србије према Аустрији. Наговештавало се и да би то могао бити почетак европског сукоба између Аустрије и Немачке са једне, и Русије, Француске и Енглеске с друге стране.²² Велика Британија је упутила читаву медитеранску ратну флоту са Гибралтара према Цариграду, у случају да би морала реаговати „за заштиту хришћана“.²³

Њујорк Тајмс је преносио и став Париза, да силе Антанте препоручују балканским савезницама да се држе подаље од Константинопоља и Солуна, и да статус Дарданела треба да препусте одлуци Великих сила.²⁴

Париски дописник је јављао да је српски премијер Пашић затражио поделу европске Турске међу савезницама, док ће Цариград препустити одлуци Великих сила, а инсистирао је и да се преговори о миру воде директно између зараћених страна. Србија је тражила излаз на три луке на Јадранском мору (Сан Ђовани ди Медуа и Драч).²⁵ Новинар *Тајмса* је присуствовао скупу српских емиграната којим је председавао Михајло Пупин, а који је одржан у сврху прикупљања средстава за помоћ Србији. Пупин је одржао говор у ком је објаснио да српски народ не планира територијалну експанзију, већ жели да ослободи хришћанско становништво у Македонији. Сакупљена је сума од 16.000 долара, од којих је десет хиљада приложио професор Пупин, а пет хиљада фармер из Монтане, Милан Јовановић.²⁶

Лондонски дописник *Њујоршког Тајмса* био је убеђен да Тројни савез неће допустити поделу Албаније између Грчке и Србије, нити ће дозволити излазак Србије на Јадранско море.²⁷ Из Беча су стизале вести да ће Аустроугарска признати територијално проширење Србије, само уколико Србија пристане на царински савез, под условима који јој могу угрозити самосталност.²⁸ У посебном извештају *Њујорк Тајмсу* из Берлина стајало је да се немачка армија налази у стању приправности и да Немачка и њене савезнице неће дозволити Србији пролаз кроз Албанију ка Јадрану. Немачка се слагала са аустријско-италијанским пројектом о стварању независне кнежевине Албаније, који би представљао „смртоносни ударац амбицијама Срба да кроче на Јадран“.²⁹ С друге стране,

²² *Czar Alarms Europe by Note to Servia. Congratulations to King Peter Taken as Warning to Austria to Keep Off. Vienna is Threatening*, The New York Times (October 28, 1912).

²³ *Final Battle May Begin To-Day*, The New York Times (November 7, 1912).

²⁴ *Alies Want No Dictation*, The New York Times (November 4, 1912).

²⁵ *Servia Wants Three Ports*, The New York Times (November 8, 1912).

²⁶ *Gives Life Savings to Servia for War. Prof. Pupin Gives \$10,000*, The New York Times (October 21, 1912).

²⁷ The New York Times (November 8, 1912).

²⁸ *Austria Tring to Coerce. Servia Asked to Give Guarantees That Would Make Her a Vassal*, The New York Times (November 9, 1912).

²⁹ *Kaiser Prepares His Army For War*, The New York Times (November 9, 1912).

извештач из Санкт Петербурга пренео је да руска дипломатија ради на томе да лука Драч припадне Србији, упркос решености Аустрије да је у томе спречи.³⁰

У чланку од 9. новембра 1912, коментатор *Њујорк Тајмса* је предвидео проблеме око територијалне поделе Турске, како међу балканским савезницима, тако и међу великим силама. Највећи ризик видео је у намери Аустрије да по сваку цену спречи излазак Србије на море, што би могло да доведе до општег сукоба у Европи. Скренуо је пажњу да иза аустријске политике стоји Немачка, али и да би евентуални сукоби могли бити спречени ако би трећа чланица Тројног савеза, Италија, прешла на страну Антанте.³¹ Следећег дана коментатор је појаснио да се Аустрија и Србија споре око територије између Новог Пазара и лука на Јадрану, области које су некада биле део Старе Србије. Српска влада је полагала право на ослобођење ових територија. С друге стране, Аустрија је стрепела од успостављања јаке словенске државе, која би јој се нашла на путу ка Медитерану и која би охрабривала њене словенске поданике на побуну. Коментатор *Њујорк Тајмса* је веровао да ће се све стране уздржати од изазивања европског рата.³²

Дописник из Београда преносио је изјаве премијера Пашића да се чланице Балканског савеза противе стварању аутономне државе Албаније и да Србија инсистира на излазу на море. „Србија неће добити ништа ново, јер је поседовала те луке пре неколико векова“, рекао је Пашић.³³ Аустријско – српски односи су и почетком децембра 1912. изазивали „озбиљну узнемиреност“, с обзиром да је лондонски дописник *Њујорк Тајмса* јавио да је у Србији извршена општа мобилизација, јер се око триста хиљада аустријских војника налази у близини граница Србије.³⁴ Лондонски листови су писали и о добродошлицы која је уприличена српској војсци која је ушла у Драч.³⁵ Најопширније извештаје у Њујорк стизали су управо од *Тајмсовог* дописника из Лондона, који је са видним олакшањем писао о пристанку Србије да напусти Драч и да приступи разговорима о окончању рата.³⁶ Он је пренео и мишљење британског дописника из Београда да је највећа опасност по мир у Европи отклоњена кад је Русија одустала од подршке усијаним главама у Србији.³⁷ Пут ка мировној конференцији отворио је договор Аустрије, Француске, Немачке, Италије, Русије и Велике Британије о принципу аутономије Албаније, са гаранцијом Србији да ће имати трговински излаз на Јадранско море.³⁸

³⁰ Special Cable to The New York Times (November 9, 1912).

³¹ *Carving Turkey*, The New York Times (November 9, 1912).

³² *Servia and Austria*, The New York Times (November 10, 1912).

³³ *Allies Agreed in Division*, The New York Times (November 10, 1912).

³⁴ *Europe Still Nervous*, The New York Times (December 5, 1912).

³⁵ *Durazzo Welcomed Army*, The New York Times (December 2, 1912).

³⁶ *Servia Gives Way*, The New York Times (December 17, 1912).

³⁷ *Austrian-Servian Agreement Reached*, The New York Times (December 17, 1912).

³⁸ *United on Albania Powers Avert War. Turkish Province to Gain Autonomy, but Servia Will Have Access to the Adriatic*, The New York Times (December 21, 1912).

Њујорк Тајмс је извештавао о ратним операцијама на Балкану на дневној бази, преносећи вести из Београда, Софије, Цариграда, Лондона, Париза и Беча. У тексту „Цена страха“, објављеном 28. децембра 1912, коментатор *Њујорк Тајмса* је осуђивао понашање Аустроугарске, која је „из разлога који никада нису били у потпуности објашњени“ одлучила да заматне кавгу са Србијом. Уместо што је посегнуо за ратним претњама, владар Аустрије је могао да постигне шта жели преговорима и тежњом за очувањем мира, што би се уклопило у савремене токове цивилизације.³⁹

Дописник из Лондона извештавао је *Њујорк Тајмс* да бечке новине непрестано доносе вести о наводном српском масакру над албанским и муслиманским цивилима у Призрену и околини. За масакре над муслиманским становништвом оптужени су и Бугари у Македонији.⁴⁰ Пар недеља доцније, њујоршки лист је објавио веома похвалан текст „Химна слободе краља Србије“, о преводу дела „О слободи“ Џона Стјуарта Мила из пера краља Петра Карађорђевића.⁴¹

Други балкански рат није изазвао посебну пажњу америчких медија. Очекивало се да ће Русија покушати да спречи сукоб Србије и Бугарске.⁴² Уредништво *Њујорк Тајмса* је коментарисало да је српска влада спремна на демобилизацију и мир, али да Бугари још нису усвојили идеју балканског савеза у коме би различити народи живели у хармонији.⁴³ Лист је преносио и конфузну ситуацију на ратишту, која је резултирала великим бројем жртава међу зараћеним бившим савезницима.⁴⁴

У коментару „Грешка великих сила“ објављеном 22. јула 1913, новинар њујоршког листа је са жалашћу пропратио прелазак Једрена у турске руке. Он је осудио држање великих сила, које су допустиле да Турци поново освоје територију коју су изгубили. Коментатор је закључио да ће се мир успоставити и без Турака и поновног успостављања владавине муслимана.⁴⁵ У последњим данима рата, политички коментар *Тајмса* односио се на дипломатске и ратне игре на Балкану. У анализи последњих догађаја на Балкану *Њујорк Тајмс* је закључио: „Аустрија сада мора да се суочи не са Бугарском, као доминантном владом на Балкану, већ са победничком Србијом... Ако је Русија забринута због последица свог погрешног корака, Аустрија има још већи разлог за бригу...“⁴⁶

За разлику од других њујоршких листова, рецимо *Њујорк Трибуна*, који је доносио сензационалистичке вести са балканског ратишта, коментари *Њујорк*

³⁹ *The Cost of Fear*, The New York Times (December 28, 1912).

⁴⁰ *New Atrocities Told of Servians. Slaughter in Macedonia*, The New York Times (January 19, 1913).

⁴¹ *The King of Servia's Hymn to Liberty*, The New York Times (February 2, 1913).

⁴² *Bulgarians Expect New War at Once*, The New York Times (May 29, 1913); *Russia May Force Peace in Balkans*, The New York Times (June 11, 1913).

⁴³ *Sequels to the Balkan War*, The New York Times (June 13, 1913).

⁴⁴ *The Belligerent Balkans*, The New York Times (July 5, 1913); *Bulgaria Ahead in Balkan Conflict*, The New York Times (July 7, 1913).

⁴⁵ *An Error of the Powers*, The New York Times (July 22, 1913).

⁴⁶ *The Game in the Balkans*, The New York Times (July 27, 1913).

Тајмса су се углавном сводили на анализу последица рата у међународним односима.⁴⁷ Балкански ратови су донели промену атмосфере у америчкој јавности и растућу наклоност према националним државама на Балкану.

У првој деценији XX века њујоршки недељник *Аутлук* (*The Outlook*) се, уз часописе *Нејшн* (*The Nation*) и *Индипендент* (*The Independent*), сматрао водећим часописом који пласира вести и усмерава америчко јавно мњење, са позиција прогресивизма. Уређивачку политику листа, који је излазио у недељном тиражу од 125.000 примерака, водили су Лајман Ебот и бивши председник Теодор Рузвелт. Часопис *Аутлук* је још у доба Анексионе кризе покушавао да представи српски поглед на стање на Балкану. Порекло кризе *Аутлук* је видео у чињеници да се Србија испречила Аустрији на путу ка Солуну и Егејском мору. Аустријски мотив за сукоб видео је у грозничавој индустријализацији, која је изазвала вештачку трансформацију државе из пољопривредне у индустријску и капиталистичку земљу, што је уништило пољопривредну класу. „Американци могу да гледају политичке интриге и конфликте у централној Европи само као неутрални посматрачи, али ниједан Американац који верује у принципе на којима су основане Сједињене Државе као демократска нација, и који жели сталан напредак људских права широм света, не може а да се озбиљно не заинтересује за балканско питање, које смо изложили у општим цртама. Сваки љубитељ уставне владавине и индустријске демократије мора да саосећа са Србима у њиховом идеалу о стварању Сједињених Држава Балкана“, писао је *Аутлук* 12. јуна 1909. године.⁴⁸

Од октобра 1912. *Аутлук* је детаљно пратио ток Балканског рата. Деловало је да су балканске државе спремне да „болесника са Босфора“ отерају у Азију. Колумниста је претпостављао да ће се турске територије у Европи разделити између балканских савезника. Није могао да наведе ниједан разлог против таквог краја Турске у Европи, нити против уједињења Бугара, Срба, Црногораца, Албанаца и Грка у Балкански савез у сврху заједничке одбране.⁴⁹

Објашњени су историјски узроци рата, као и повод – брутално угњетавање хришћана у Македонији од стране турских цивилних и војних власти.⁵⁰ Набрајајући успехе балканских савезника од почетка рата, *Аутлук* је писао да су то биле „изванредне три недеље“, а да су Турци показали „јадан приказ у досадашњој борби.“⁵¹ Постојала су три разлога за турски неуспех: савезници су ударили јаче него што се очекивало; младотурска влада је сменила старе генерале, а нови су били неискусни; у жељи за отоманизацијом царства немуслиманци су били приморани на војну обавезу, а они су одговарали дезертерством.

⁴⁷ Б. Вучетић, *Јавност Сједињених Америчких Држава о Црној Гори у Балканским ратовима*, Историјски записи LXXXIII, 3 (2010) 79–96.

⁴⁸ *A Servian View of the Balkan Question*, *The Outlook*, v. 92 (June 12, 1909) 354.

⁴⁹ *The Contending Forces*, *The Outlook*, v. 102 (October 12, 1912) 281.

⁵⁰ *Turkey and the Balkan States*, *The Outlook*, v. 102 (October 26, 1912) 369.

⁵¹ *The Balkan War: Land Warfare*, *The Outlook*, v. 102 (November 9, 1912) 512.

Балкански рат имао је посебан значај за Сједињене Државе, сматрао је *Аутлук*, због великог броја Грка, Бугара и Срба, који су живели у Америци. Добровољци из САД су били спремни да се боре у Балканском рату. Најбројнији су били Грци, који су понављали своје захтеве из 1897. године. Ентузијазам је владао и међу неколико хиљада Срба који су чекали у Њујорку везу са лукама Грчке или Црне Горе. Срби су се надали „повратку Старе Србије, на коју имају веће етничко и историјско право“, јављао је *Аутлук*.⁵² Највећу важност Балканског рата *Аутлук* је видео у сарадњи балканских држава, које никада пре нису деловале заједно. Лист је подржавао федерацију балканских држава, предвођене краљем Грчке, и начело „Балкан балканским народима“: „Било да те државе прошире своје границе или не, морамо веровати да ће се по било којим околностима проширити границе слободе и добре владавине.“⁵³

Србија је била одсечена од Егејског и Јадранског мора, те је била у економској зависности од околних држава. „То је неподношљив положај, посебно што су суседи Србије склони да намећу такве царине на њене производе да практично регулишу њену извозну трговину. Она треба и мора да има сопствену луку“, писао је *Аутлук* 23. новембра 1912. године. Али, проблем је био што је прилазом Србије ка Јадрану био угрожен пут Аустроугарске ка Солуну. Колумниста *Аутлука* веровао је да би Аустроугарска мудро поступила, ако би се повукла из сукоба, како не би изазвала покрет пет милиона Срба који живе унутар њених граница, у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини.⁵⁴ До краја ратних сукоба, у *Аутлуку* је задржан став да је Србији потребна трговинска лука на Јадранском, или на Егејском, или чак на оба мора. „Таква лука јој је потребна за саморазвој, и на то има право као награду за своју храброст“, навијао је *Аутлук* последњег дана новембра 1912. године.⁵⁵

У едиторијалу *Аутлука* из новембра 1912, Теодор Рузвелт је испричао причу о Балкану. Објаснио је да савремени догађаји имају корене у хиљадуипогодишњој историји Полуострва почевши од историје Грка, Илира, Римљана, Византинаца, Мађара и Бугара до Словена и Турака.⁵⁶ Теодор Рузвелт је сажео идеју да америчка доктрина треба да буде кохерентна политика, заснована на праведном и уљудном третирању нација и спремности да брани сопствена права. Он је дозвољавао могућност да светски конфликт допринесе развоју демократије у Европи и свргавању оних који мисле да им је право на владавину Богом дано.⁵⁷

У тексту „Рат пет нација“, симпатије *Аутлуковог* извештача Стивена Траубрица нису биле у потпуности на страни Срба и Бугара, већ и Турака. С друге стране, написао је: „Грешка је помислити да је ово рат за територијално увећање који су испланирале јогунасте и немирне балканске владе, да би задовољиле

⁵² *The Balkan War and the United States*, *The Outlook*, v. 102 (November 9) 1912, 513.

⁵³ *The Balkan War*, *The Outlook*, v. 102 (November 9, 1912) 525.

⁵⁴ *The Balkan War: The Servian Complication*, *The Outlook*, v. 102 (November 23, 1912) 594.

⁵⁵ *Prospects in the Balkans*, *The Outlook*, v. 102 (November 30, 1912) 708.

⁵⁶ T. Roosevelt, *The Story of the Balkans*, *The Outlook*, v. 102 (1912) 606–609.

⁵⁷ T. Roosevelt, *World War: Its Tragedies and Its Lessons*, *The Outlook*, v. 108 (1914) 169–178.

амбиције својих народа. Ово је рат за еманципацију хришћанског становништва у европској Турској.⁵⁸ Прилику за Сједињене Државе видео је у преузимању рада Црвеног крста. Америка је дала подстицај за тај хумани покрет који се проширио широм света, а америчке сестре и лекари су добили прилику да помажу и Словенима и Турцима на бојном пољу.

Специјални дописник *Аутлук* са Балкана, Алберт Едвардс, прославио се чланцима о Панамском каналу и извештајима из Алжира и Марока. И он је имао историјски приступ догађајима на Балкану. У тексту „Нова мапа Европе“ закључио је да је дошло до промена у старом поретку, да су стари савези уздрмани и да дипломате немају истинску моћ, јер су народи сами преузели будућност у своје руке.⁵⁹

Аутлук је посвећивао доста простора Балкану, јер је Американцима било нејасно шта се заправо догађа, као и зашто су европске силе толико забринуте за исход сукоба Балканских савезника и Турске. *Аутлук* је пружио једноставно објашњење: балканске државе су постале седма војна групација у Европи, чиме су нарушиле равнотежу снага. Процењивало се да ће се, у случају опстанка Балканске федерације, она удружити са Русијом, Енглеском и Француском против Централних сила. За заустављање аустроугарских аспирација нису биле заслужне искључиво балканске државе, већ и словенски житељи Аустроугарске.⁶⁰

Аутлук је са жаљењем пропратио избијање сукоба унутар Балканског савеза. Лист се запитао да ли балканске државе схватају да их је европска дипломатија вековима држала у запећку, само зато што нису хтели међусобну сарадњу. Стога им је препоручио да Балканска федерација не сме да изврши самоубиство.⁶¹ На уреднике *Аутлука*, Рузвелта и Абота апеловале су 1913. и Бугарска и Грчка, свака са својим виђењима развоја сукоба.⁶² Балкански рат представљао је тријумф западног прогреса над источњачком стагнацијом, била је општа оцена изнета у *Аутлуку*. Нови рат на Балкану донео је слабљење основне моралне вредности бивших савезника: моћ удруживања.⁶³

Теодор Рузвелт је наставио да подржава балканске државе и током Првог светског рата. Он се залагао за осигурање демократије у свету, растурање аустријског и турског царства и ослобађање потчињених народа. Предвиђао је распад Аустроугарске и оштро нападао оклевање председника Вилсона да уведе САД у рат.⁶⁴

⁵⁸ S. Van Rensselaer Trowbridge, *The War of Five Nations*, *The Outlook*, v. 102 (November 23, 1912) 625–634.

⁵⁹ A. Edwards, *The New Map of Europe*, *The Outlook*, v. 102 (December 21, 1912) 855–860.

⁶⁰ *Europe and the Balkans*, *The Outlook*, v. 104 (1913) 97–98.

⁶¹ *There Sould be No Balkan War*, *The Outlook*, v. 104 (1913) 547.

⁶² *An Appeal from Bulgaria*, *The Outlook*, v. 104 (1913) 803; *The Greek Point of View*, *The Outlook*, v. 104 (1913) 804–805.

⁶³ *The Pity of It*, *The Outlook*. v. 104 (1913) 603.

⁶⁴ Д. Живојиновић, *Теодор Рузвелт и политика Сједињених Америчких Држава према југоисточној Европи 1917–1918. године*, У потрази за заштитником. Студије о српско – америчким везама 1878–1920, Београд 2010, 316–317.

Балкански ратови су, као очигледна припрема великог европског сукоба, определили Сједињене Америчке Државе да се заинтересују и за балканске проблеме. Америчка јавност је била прилично детаљно обавештена о ратним операцијама које је водила Србија у балканским ратовима. Премда је *Њујорк Тајмс* добијао вести из разних европских дописништава, коментатори углавном нису заузимали стране. У текстовима у којима је уредништво анализирано ситуацију на Балкану, преовладава тежња за анализом међународних односа у Европи и могућем прерастању сукоба у европски рат. С друге стране, прогресивистички часопис *Аутлук* је испољавао симпатије према националним покретима балканских држава, као и одређену дозу подозрења према „старим“ монархијама, Аустроугарској и Турској. Интересовање Стејт департмента и америчке јавности за балканске проблеме ће се испољити у већем облику у Првом светском рату, кроз политику председника Вудро Вилсона и активно учешће у обликовању нове мапе Европе на мировној конференцији у Версају.

Biljana Vučetić

**THE AMERICANS ON SERBIA'S PARTICIPATION
IN THE BALKAN WARS**

Summary

At the beginning of XX century American public had no special interest in Balkan affairs. Moreover, the reports on Serbia created the image which could not be described as a positive one. Most of the articles considering Balkan states were taken over from European press, which condemned Serbian king Peter's accession to the throne. The American public has been quite thoroughly informed on the Serbian military operations in the Balkan wars. In many articles appeared suspicion for the intentions of so called „Old monarchies“, Austria Hungary and the Ottoman Empire. The Balkan Wars 1912–1913 have brought the change in American public opinion considering growing sympathies towards Balkan people. For American diplomats it was obvious that soon time is coming for a big European strife, and that the USA should take interest in European problems. The American leading newspapers, *The New York Times*, took a great interest in the Balkan wars. American progressive public opinion, created in *The Outlook* magazine, supported the national movements of Balkan peoples. This kind of attitude remained during the WWI, having its peak in the policy of president Woodrow Wilson and his influence on the drawing of the new map of Europe at the Versailles Peace Conference.

Keywords: United States of America, Serbia, the Balkan Wars, *New York Times*, Theodore Roosevelt, public opinion.